

Knihy mého dětství (K 130.výročí narození Jiřího Mahena)

JIŘÍ RAMBOUSEK*

Je dvojitý čas. Jeden můžeme měřit loktem, buzolou a sextantem. Jako se vyměřují ulice a pozemky. Ale naše vzpomínka, ten druhý časoměřič, nemá nic společného s metrem a měsícem, desetiletími a hektary. Staré je, nač se zapomnělo. A všechno, nač jsi nezapomněl, bylo včera. Měřidlem nejsou hodiny, nýbrž cena. A nejcennější je dětství, ať veselé, nebo smutné. Nezapomínejte na to, co je nezapomenutelné. Myslím, že vám tuto radu nemohu dát dost brzy.

Erich Kästner

Před sto třiceti lety, 12. prosince 1882, se v rodině čáslavského pekaře Antonína Vančury narodil syn Antonín, budoucí spisovatel Jiří Mahen, který se z českých autorů žijících v Brně nejvýrazněji zapsal do dějin české literatury dvacátého století. O Mahenovi jsem víckrát psal, ale jen jednou, v občasnku Společnosti Jiřího Mahena *Milíř*, jsem se před lety zmínil o tom, že jsem v dětství Mahena poznal i osobně. Po otcově smrti jsem také provázal svou maminku, když ji Mahen pozval k návštěvě brněnské veřejné knihovny, která dnes nese jeho jméno. Knihovna sídlila tehdy ve školní budově v Rašínově ulici 3. Dnes jsem asi jeden z mála žijících Brňanů, kteří mají na Jiřího Mahena konkrétní osobní vzpomínky. Článek o četbě svého dětství nemohu proto začít jinak než hrstkou těchto vzpomínek na autora *Kamarádů svobody a Janošíka*. Nebudu se zabývat Mahenovými knihami pro děti, ale tím, jak Mahen kdysi dávno ovlivnil mou klukovskou četbu.

Můj otec Stanislav Rambousek byl od roku 1921 prvním knihovníkem české městské knihovny v Jihlavě, zřízené teprve po vzniku republiky. Od roku 1927 byl také jednatelem Spolku veřejných obecních knihovníků, jehož předsedou byl Jiří Mahen. Pokladníkem byl tehdejší kolínský knihovník František Štokr. S Mahenem si otec tykal a oba si vyměnili kolem 350 dopisů a sdělení. Mahen, který jezdil na jednání a schůze do Prahy, se někdy stavoval v Jihlavě, aby s otcem projednali knihovnické záležitosti. Ty se tehdy týkaly například příprav k vydání sborníku *Knihovna jako instituce národní* (1928), snah o zvýšení státních a obecních příspěvků na rozvoj knihoven a vyjednávání se Spolkem československých knihovníků, řízeným převážně knihovnickými činovníky z Prahy, kteří měli málo porozumění pro potřeby knihoven a knihovníků z menších měst. Právě proto vznikl konkurenční SVOK. Nakonec se v roce 1935 oba spolky dohodly a sloučily se v Ústřední spolek československých knihovníků.

* Autor tohoto článku, literární historik a dlouholetý člen redakční rady našeho časopisu, se 26. prosince letošního roku dožívá 85 let.

Mahen i Rambousek se stali členy jeho výkonného výboru a Mahen byl později jedním ze čtyř místopředsedů. Vzájemná korespondence mezi Mahenem a mým otcem však i po zániku Spolku veřejných obecních knihovníků v neztenčené míře pokračovala.

Dne 9. listopadu 1937 můj tatínek ve věku pouhých čtyřiceti let náhle zemřel. Zradilo jej nemocné srdce, oslabené těžkým záškrtem v dětství. Na anginu pectoris tehdy léky nebyly a invazivní zásahy do srdeční krajiny ještě medicína neznala. Stejně jako například Jiří Mahen a František Halas se otec jezdil léčit do Poděbrad, ale to bylo vedle léků, které měly jen zmírňující účinky a nic neléčily, to jediné, co se tehdy dalo dělat. Snad by bylo trochu pomohlo, kdyby se otec vzdal své práce i všech kulturních aktivit a vedl život invalidy, ale o tom nechtěl ani slyšet.

Jiří Mahen tehdy přijel do Jihlavy a promluvil na tatínkově pohřbu. V té době byl už vážně nemocen, ale nemohl tušit, že má před sebou jen půldruhého roku života. Při rozloučení mi řekl, abych jej oslovoval „strýčku“. Pak mi podvakrát, k Vánocům 1937 a 1938, kdy mi bylo deset a jedenáct let, poslal z Brna dárek, každý rok dvě knihy. Přesto, že měl spoustu práce a starostí, na kamarádova malého kluka ani po roce od otcovy smrti nezapomněl.

Tři ze čtyř Mahenem vybraných dáreků byly knihy o přírodě. Autorem knihy Bobří byl indiánský náčelník a znalec kanadské přírody, anglicky píšící běloch, který se původně jmenoval Archibald Belaney (1888–1938), ale pak přijal indiánské jméno Šedá Sova čili Wa-Ša-Quan-Asin. Bylo to vyprávění o přátelství a příhodách indiánského děvčátka (a také jejího bratra) se dvěma malými bobříky. V poválečném novém překladu Jakuba Markoviče zní název knihy *Sejdžo a její bobříci* a jméno autora je i u nás uváděno v anglické verzi jako Grey Owl. Druhý svazek měl českého autora. Byla to obsáhlá a poutavá kniha o zvířatech a příhodách lovců i chovatelů *Na svobodě a za mřížemi*, kterou napsal ornitolog a zoolog Josef Jirsík (1898–1956).

Další knížka nebyla primárně určena mládeži, byly to pestré memoáry profesionálního lovce žraloků Williama E. Younga *Tygři hlubin*. Nejvíce pro mne tehdy znamenal Mahenův dárek k Vánocům 1937, *Stateční kapitáni*, dobrodružný román Rudyarda Kiplinga (1865–1936) s ilustracemi Zdeňka Buriana, přeložený Pavlou Moudrou.

O *Statečných kapitánech* se píše jako o viktoriánském „bildungsrománu“ čili románu, který zachycuje vývoj hrdiny a vlivy, které na něj působily. Kipling, jeden z duchovních otců skautingu, byl z levicových pozic kritizován jako obháje nerovnosti mezi lidmi různé barvy pleti. Ještě naše *Malá československá encyklopedie*, nemálo poznamenaná dobou normalizace, Kiplinga v roce 1986 charakterizuje jako autora „*děl zobrazujících skutečnost z kolonialistického pohledu příslušníka nadřazené bílé rasy a idealizujících britský imperialismus*“. V takto vyhocené podobě jde samozřejmě o nesmysl, ale něco pravdy na této kritice je. Kipling se narodil v Indii, a i když strávil většinu života v Anglii

a Spojených státech, označoval se po vzoru svých rodičů za Indoangličana – a není pochyb, že rané dětské zážitky ovlivnily jeho pohled na svět.

Ve stejné době jako *Statečné kapitány*, román o proměně rozmazleného mladíka v muže, jsem tehdy četl *Knihy džunglí*, ale ty ve mně trvalejší dojem nezanechaly. Možná jsem četl uspěchaně, ale především pro mne zvířecí hrdinové ani Mauglí nebyli příliš přitažliví. I dnes mám raději, píše-li spisovatel o tom, co se děje kolem nás, než když vymýšlí nereálné nebo platnost zákonů fyziky a chemie popírající příběhy. Páni prstenů a Harry Potterové se svými fantastickými dobrodružstvími u mne pochopení nenajdou. To je ovšem soud diktovaný osobním vkusem, nezkouším tím říct nic o hodnotě zmíněných knih a významu jejich autorů.

Ještě jedno Kiplingovo dílo na mne v mládí silně zapůsobilo. Byla to báseň *Když...*, kterou do češtiny přeložil Otokar Fischer. Jsou lidé, kteří tuto báseň nemají rádi, připadá jim didaktická a moralistická, hlásající snad i jakousi nietzscheovskou nadčlověčí morálku, ale mně se v době dospívání velmi líbila – podobně jako Majakovského *Ne, to není mládež...*, kterou nepřeložil Majakovského privilegovaný překladatel Jiří Taufer, ale snad Ilja Bart („*Ne, to není mládež, kdo vodkou hrdlo si prolévá...*“ – a dál už to dnes neumím). Kiplingovo *Když...* jsem poprvé četl v knize *Jak studovat*, jejímž autorem byl Jan Hořejší. Několikrát vydanou knihu o tom, jak organizovat svůj čas a duševní práci, doplnil Hořejší vybranými citacemi z různých autorů, mezi nimiž byla Kiplingova báseň. I ve věku počítačů a internetu je důležité, aby studenti věděli něco o technice duševní práce – psal o tom i T. G. Masaryk v brožurce *Jak pracovat* a také Komenský ve stati *Jak dovedně užívatí knih, hlavního nástroje vzdělání*. Skok od Mahenových dárků ke Kiplingově básni a knize Jana Hořejšího není tak krkolomný, jak by se mohlo zdát. I Mahen totiž napsal dodnes cennou brožurku o shromažďování a organizování vědomostí a četbě vůbec. Jmenuje se *Knížka o čtení praktickém* a vyšla v Brně roku 1924.

Snad mi nebude zazlíváno, když se pochlubím, že několik krátkých dopisů a lístků napsal Jiří Mahen i přímo mně. Hned po tatínkově pohřbu začal spolu s třebíčským osvětovým pracovníkem Antonínem Skálou připravovat knížku *Památce Stanislava Rambouska* (Spolek Osvětový dům, Jihlava 1938) a už 12. listopadu 1937 o tom psal mé mamince. K dopisu připojil zmínku o mně: „*Pěkně prosíme, abyste Jiříka, kdykoliv ho přivezete do Brna, vždycky poslala k nám do knihovny za „strýčkem“.* *Nesmí být teď tak opuštěn.*“

Korespondenční lístek z 18. listopadu a dopis ze 4. prosince 1937 se rovněž týkaly sborníku, ale už 17. prosince 1937 odesílá Mahen vánoční pohlednici s adresou *Jirka Rambousek, studující, Jihlava, Steinova 50* a s textem: „*Milý Jirko, pozdravuj pěkně mamičku a buď zdrav! Tvůj strejda Jejda Mahen.*“ Krátce nato přišla zásilka knížek s vizitkou a tužkou psaným vzkazem „*Jirkovi s pěkným pozdravením!*“ Za dárek jsem poděkoval a v půli ledna 1938 mi Mahen na korespondenčním lístku odpověděl: „*Milý Jirko, jsem rád, že se Ti*

knížka o statečných kapitánech líbila. Čtli jsme ji vždycky na realce s kluky s nadšením. Pozdravuje Tě srdečně Tvůj strejda J. Mahen. 15. I. 38.“

Datum 24. února 1938 má Mahenův strojem psaný dopis mojí mamince. Mahen se v něm zmiňuje o domluvě s Eduardem Milénem, který pro pamětní publikaci nakreslil otcův portrét. Dopis končí: „Pozdravujte Jirku. Ať mně časem napíše pár řádků. Váš Mahen.“ Nevím už, jak jsem tehdy – samozřejmě s matčíným přispěním – na Mahenovu výzvu reagoval. Na jaře vyšel sborník, do něhož vedle Mahena přispěli i další knihovníci a osvětoví pracovníci, a 23. dubna 1938 posílá Mahen na mou adresu korespondenční lístek s tímto textem: „Milý J., děkuji Tobě i mamičce za dopis. Jsem rád, že se Vám to líbilo, ale mohlo to být důkladnější. Pozdrav! Tvůj strýc Mahen.“ Podtržená zmínka o důkladnosti se patrně týkala toho, co Mahen v dopise o připravované publikaci (z února 1938) formuloval slovy, že knížka zřejmě dopadne dobře, třebaže „...naši knihovníci ovšem nemají dost fantazie, aby dovedli napsat věci opravdu z gruntu, ale s tím jsem počítal“.

Pak přišly knihy k Vánocům 1938, opět s vizitkou a rukopisným vzkazem na jejím rubu: „Milý J., maličkost od strýce, abys věděl, že na Vás nezapomíná! Pozdravuj maminku! Pěkné svátky! 20. XII. 38.“ Následovalo mé poděkování a poslední Mahenův korespondenční lístek s datem 8. února osudného roku 1939, opět s adresou „studující“ – ve skutečnosti jsem do primy nastoupil až v září 1939: „Milý Jiří, děkuji hezky za dopis. Neomlouvej se, že pradědeček měl »špatnou úpravu« nebo špatnou docházku. Dělej mamince radost, nic nemůžeš mít hezčího na světě! Pozdravuj a buď, milý Jirko, zdráv! Tvůj strejda Mahen.“ Asi jsem se Mahenovi omlouval za písmo a úpravu svého dopisu a zmínil se při tom, že jsem levák, který musí psát pravou rukou, takže v krasopisu nijak nevynikám. Možná jsem také psal, že oba moji dědečkové (osobně jsem ani jednoho z nich nepoznal) psali nečitelně. Na to pravděpodobně Mahen reagoval slovy o pradědečkovi a úpravě.

Pak už přišlo z Brna jen smuteční oznámení že Jiří Mahen 22. května 1939 zemřel. Hlavním důvodem Mahenova hemingwayovského rozhodnutí odejít ze světa bylo vážné onemocnění, ale vedle toho i žal nad smutným koncem první republiky a obavy, jaké hrůzy přinese nacistická okupace jeho zemi a knihovně, kterou vybudoval. Jako Otokar Fischer nebo Karel Čapek byl i Mahen nepřímou obětí Hitlerovy šílené snahy ovládnout celou Evropu a svět.

* * *

Dětské čtenářské a divadelní zážitky ulpí v mysli a zůstávají v ní i ve stáří, kdy se zužují obzory a zhoršuje paměť i smysly. Marcel Proust v eseji Dnové četby napsal: „Žádný den svého dětství jsme snad neprožívali tak zplna, jako dny domněle neprožité, dny strávené s oblíbenou knihou. (...) Četba z dob dětství vyryla... v nás tak lahodnou vzpomínku (a mnohem vzácnější podle našeho dnešního soudu než obsah tehdejší zbožňované četby), že probíráme-li se ještě dneska knihami z dětství, jako bychom přímo uchovali kalendáře uplynulých

dnů s nadějí, že spatříme jednou na jejich stránkách odlesky domovů a rybníků, které již neexistují.“ (Překlad Miloš Hlavka.) Ale dost sentimentality, nechci psát banality o tom, jakou radostí bylo najít pod vánočním stromkem vytouženou knížku, spíše se, věren svému povolání, pokouším letmo charakterizovat některé oblíbené autory a jejich díla.

Asi vůbec první knihou, kterou jsem už někdy v první třídě opravdu celou několikrát přečetl, byly Ladovy příběhy kocourka Mikeše, a to nejdříve jejich první díl *O Mikešovi* – a pak postupně další, tehdy samostatně vycházející části *Do světa*, *Cirkus Mikeš & Kludský* a *Zlatý domov*. Humorné, ale i dojemné příběhy mluvícího kocoura a jeho přátel vycházely, pamatují-li se dobře, nejprve na pokračování ve skromném dětském časopise *Radost*, který měl růžovou obálku s Alšovou kresbou a který jsme odebírali ve škole. Druhý populární hrdina z živočišné říše, Sekorův *Ferda Mravenec*, rovněž dílo výtvarníka a spisovatele v jedné osobě, přišel v knižní podobě pro mne pozdě. Jako malý jsem však rád čítal Sekorův ilustrovaný seriál o Ferdovi Mravenci, který tehdy vycházel na pokračování v příloze *Lidové noviny dětem*.

Samozřejmě, že jsem prošel také obdobím klasických pohádek a pověstí. Erbenovy pohádky jsem četl ve výboru nazvaném *Báje a pověsti slovanské*, v němž jsou přetištěny i málo známé pohádky a bajky, které Erben čerpal z folkloru různých slovanských národů. Toto vydání Erbena ilustroval Vlastimil Rada a jeho ilustrace by si rozhodně zasloužily reedici. Málo známé je, že Rada pohádky sám vybral a uspořádal do tří úhledných svazčků. Z Jiráskových *Starých pověstí českých* s ilustracemi Venceslava Černého mě v dětství nejvíc zaujal *Opatovický poklad*, vyprávění o truhlách plných zlata a stříbra, ukrytých v podzemních prostorách kláštera.

Krásné dětské knihy vydávalo Vydavatelství Družstevní práce, k jehož předním členům patřil i Jiří Mahen. Představitelé družstva si vážili toho, že brněnský knihovník je podporuje a píše do jejich časopisu *Panorama*, a rádi vydávali i soubor Mahenových vybraných spisů, i když to z hlediska nakladatelského zisku nebyl nijak výnosný podnik. Zakládajícím členem a jihlavským důvěrníkem DP byl i můj tatínek. Po únoru 1948 ko-

Titulní list Josefa Lady ke knize Jiřího Mahena *Co mi liška vyprávěla*

munisté nejprve sloučili DP s nakladatelstvím Mír a pak úplně zrušili. Škoda, že se po Listopadu 89 nenašel nikdo, kdo by se pokusil nezávislé vydavatelské družstvo se slavnými tradicemi vzkřísit a obnovit. DP vydávala pro své členy kvalitní literaturu bez prostřednictví knihkupců, a tedy výrazně levněji. Role Družstevní práce a jejich časopisů v kultuře let 1922–1947 je dnes už známá spíše odborníkům než širší kulturní veřejnosti.

Jednu z dětských knih Družstevní práce jsem s nadšením četl nedlouho po Ladově Mikešovi. Byla to slavná *Žabákova dobrodružství* anglického autora Kennetha Grahama (1859–1932) s původními, zčásti pastelkami malovanými ilustracemi Josefa Čapka. V angličtině se kniha, poprvé vydaná už v roce 1908, jmenuje *The Wind in the Willows*, tedy *Vitr ve vrbách*, ale u nás, kde vyšla roku 1933, jí překladatelka Míla Grimmichová dala název, který se pak už ani v dalších vydáních nezměnil. *Vitr ve vrbách* tvoří nyní její podtitul.

Grahamova knížka svědčí o tom, jak výborně znal její autor roztodivné lidské povahy. Než se naplno věnoval literatuře, byl Kenneth Grahame dlouhá léta vysokým bankovním úředníkem a poznal dění v lidském mraveništi opravdu důkladně. V *Žabákových dobrodružstvích* jsou i verše – ty přeložil Jaroslav Seifert, také věrný člen Družstevní práce a člen jejího představenstva.

Jednu kapitolu ze *Žabákových dobrodružství* jsem si často připomínal v době, kdy jsem byl už dávno dospělý. Krtek, který se nastěhoval k přítelkyni

Ilustrace Vlastimila Rady k Erbenově pohádce **Víla** (Ze Slovinska)

Kryse, jde se svou kamarádkou zimní krajinou, oba jsou už unaveni, ale Krtek pojednou zaslechne nebo spíš pocítí tajemný signál, který kromě něho nemůže vnímat nikdo jiný. Poutníci jsou nedaleko Krtkova opuštěného podzemního bytu a starý domov si Krtka zavolal. Krysa ochotně změní plán cesty a oba pak prožijí vánoční večer v Krtkově skromném bydlíšti. Přítelkyně Krysa chválí všechno, co na dvorku i uvnitř vidí, a oba pozvou dovnitř sbor polních myšek, které jim zazpívají koledu. Kenneth Grahame věděl, že možnost vracet se do míst, s nimiž jsme svázáni od prvních let života, nelze žádným bohatstvím nahradit. Na tuto Grahamovu vánoční epizodu jsem si v minulých letech vzpomněl vždycky, když někdo z přátel nebo příbuzných odešel do exilu. Rozhodnout se pro emigraci tehdy

znamenal, že exulanti s velkou pravděpodobností už nikdy nespátí svůj domov a svou zem. I takový světoobčan, jako byl Jiří Voskovec, který říkal „*Doma jsem tam, kde si pověsím klobouk*“, na své mládí a sázavský dům své rodiny často a se smutkem vzpomínal. Je to patrné z jeho dopisů rodně a Janu Werichovi.

Tricátá léta byla zlatou dobou dobrodružných a detektivních příběhů, v nichž hrály roli děti, dětská chytrost a dětská touha po spravedlnosti. Klasický příběh tohoto druhu napsal na konci dvacátých let německý autor Erich Kästner, rodák z Drážďan (1899–1974). Jeho kniha, kterou milovaly děti v celé Evropě, se jmenovala *Emil a detektivové*. Kästner byl vtipný, ne náhodou vynikl také jako satirický básník, a uměl své postavy dobře charakterizovat. Kdo poznal Emila Tischbeina a berlínské kluky, kteří Emilovi pomáhali chytit drzého vlakového zloděje, už na ně asi nikdy nezapomene.

Knížku *Emil a detektivové*, která u nás vyšla v Synkově nakladatelství (to vydávalo také Haška) s původními ilustracemi Waltera Tria, jsem četl s vtipnou předmluvou překladatelky Jarmily Haškové (1887–1931), vdovy po autoru Švejka. Později vyšel ještě novější překlad Jitky Fučíkové. Kdysi jsem oba překlady srovnával a při vši úctě k překladatelskému umění Jitky Fučíkové se mi text Jarmily Haškové zdá vtipnější a hovorovější, bližší městské mluvené češtině. Překlad *Emila a detektivů* (1932) byla jedna z posledních literárních prací Jarmily Haškové.

Kreslíř a ilustrátor Walter Trier (1890–1951) byl pražský rodák z německo-židovské rodiny. V Praze také studoval a znal se s představiteli pražské německé literatury, jako byli Max Brod, Franz Werfel, Egon Erwin Kisch a další. Ve 20. letech působil v Berlíně, ale po Hitlerově nástupu k moci emigroval do Anglie. Ilustroval také německý překlad Bassovy *Klapzubovy jedenáctky*. Za druhé světové války žil v Anglii a jako kreslíř londýnského německého týdeníku, vydávaného antifašistickými exulanty, komentoval svými kresbami např. tragédii Lidic a atentát na Heydricha. Mezi jeho přáteli a spolupracovníky byl i náš Adolf Hoffmeister.

Ilustrace Vlastimila Rady
k Erbenově pohádce **Stojša a Mladen**
(Ze Srbska)

Ilustrace Zdeňka Buriana
k dobrodružnému románu R. Kiplinga
Stateční kapitáni

knih ještě vonících tiskařskou černí, ale určených do stoupy. Byly mezi nimi i dětské knížky a také v Brně vzniklá příručka o meziválečné literatuře, kvůli níž jsem se s pomocí přátel do haly dostal a pár výtisků v kufru auta odvezl.

Erich Kästner později napsal vzpomínkovou knížku *Když jsem byl malý kluk* (česky 1957), v níž se dočteme, že jako chlapec prochodil se svou maminkou nejen naše, tehdy ovšem německými obyvateli osídlené Jizerské hory, ale i velkou část Čech. Kästner na rozdíl od většiny německých levicových spisovatelů po převzetí moci Hitlerem neemigroval. Byl několikrát vyslýchán gestapem, ale podařilo se mu fašistickou diktaturu přežít, aniž z vlastní zkušenosti poznal život vězně koncentračního tábora. Nesměl publikovat, ale leccos napsal pod různými pseudonymy nebo vydal v sousedním Švýcarsku. Na konci války nacisté díky přímluvě přátel z filmových kruhů Erichu Kästnerovi dovolili – opět pod pseudonymem – napsat scénář k jednomu z prvních německých barevných filmů *Baron Prášil*. Po pádu nacismu žil Kästner v Mnichově.

Uvědomuji si, že odbočuji od hlavního tématu, ale jako pamětník časů okupace musím ke zmínce o filmu *Baron Prášil* (německy se prolhaný šlechtický mluvka jmenuje Münchhausen) připojit polemickou poznámku k tomu, co jsem četl v nějakém článku o kultuře válečných let. Kdosi tam vytýkal Čechům, že za války bez zábran chodili do kin na německé filmy. To, že je nebojkotovali, je prý důkaz

Kästnerovy knížky byly v roce 1933 spolu s Švejkem, díly bratří Mannů, básněmi Heinricha Heina a mnoha dalšími knihami stovek žijících i dávno mrtvých autorů z celého světa za pokřiku demagogických hesel páleny na nacistických hranicích a Erich Kästner se v davu diváků dokonce díval na to, jak členové SA vhadzují jeho díla do ohně. V roce 1983 jsem k padesátému výročí nacistického pálení knih napsal článek do brněnského časopisu *Věda a život*. Nemohl jsem ho podepsat a samozřejmě jsem také nemohl napsat, že podobného nekulturního jednání jako nacisté se po únoru 1948 a v letech 1970–1972 dopouštěli i naši komunisté. Na začátku sedmdesátých let jsem na vlastní oči viděl rozlehlou halu pražského národního podniku Sběrné suroviny (byla nedaleko holešovického nádraží), plnou

nedostatku národní hrdosti. Je to hloupá a flagelantská urážka vlastního národa. Nechodilo se jenom na vysloveně rasistické a propagační filmy, jako byl například známý *Žid Süss* režiséra Veita Harlana. Němečtí filmaři i sám Goebbels věděli, že lidé potřebují zapomenout na útrapy války, a točili většinou veselohry nebo intimní dramata, někdy lepší, častěji horší, ale s dobrými herci. Víc se samozřejmě chodilo na české filmy, ale byly i německé, které stály za vidění. Dodnes se z těch dob pamatuji na dobrou studentskou veselohru *Májová bowle* z roku 1944 s oblíbeným Heinzem Rühmannem v hlavní roli. Teprve nedávno jsem se dočetl, že nacisté *Májovou bowli* původně zakázali, protože prý propaguje neúctu k autoritám, ale snímek nakonec povolení získal a promítal se i u nás, zatímco protičeský a rasistický barevný film

Ilustrace Zdeňka Buriana
k románu **Stateční kapitáni**

(režiroval ho rovněž Harlan) *Die goldene Stadt*, který se odehrává v Praze, se nacisté vůbec neodvážili v protektorátu hrát, promítal se jenom v Německu.

Psát o dětech odhalujících darebáky a zločince nebyl Kästnerův vynález, to dělal už Twainův Tom Sawyer se svým kamarádem Huckleberry Finnem, ale nový byl moderní svět, který do těchto knížek vstupoval a který tehdejší kluky a holky fascinoval – život ve velkoměstech, letadla, mezinárodní rychlíky, auta, zaoceánské parníky a sport. Kästner se svým Emilem a dalšími knihami, jako byly *Emil a tři dvojčata*, *Létající třída* nebo *Kulička a Toník*, měl u nás řadu následovníků: brněnského J. V. Plevu, Josefa Heyduka, Františka Langera, Václava Řezáče a třeba i méně známého Jiřího Medulu (pseudonym Josefa Kuchynky), téměř Kästnerova epigona. Ilustrace k Medulově detektivce *Modrý Mauritius* byly jednou z prvních prací později slavného Jiřího Trnky.

Ještě jeden příběh z moderního velkoměsta mě tehdy, když mi bylo asi deset let, tak zaujal, že se k němu občas vracím i jako dospělý. Knížka se jmenovala *Vaškův vítězný gól* a jako autor byl na jejím titulním listu uveden B. Szenes. Vyšla v Hokrově řadě Robinson, v níž vycházely i Ransomovy příhody Vlaštovek a Amazonek. Kniha o osudech chudého chlapce na gymnáziu, které navštěvují převážně studenti ze zámožných a vlivných rodin, je doplněna nepodepsaným dodatkem o pravidlech a historii kopané. Z autorství podezírám

Ilustrace Josefa Čapka
k **Žabákovým dobrodružstvím**
K. Grahama

Ilustrace Josefa Čapka
k **Žabákovým dobrodružstvím**
K. Grahama

ilustrátora knížky Ondřeje Sekoru, který byl mj. také sportovním redaktorem a napsal první česká pravidla ragby.

O autorovi jsem celé roky nevěděl nic než to, že je Maďar (ale ani tento údaj v knize není, čteme v ní pouze „Přeložila Ing. Helena Rýparová“). Překladatelka dala postavám česká jména a děj přenesla z Budapešti do Prahy. Teprve z internetové Wikipedie jsem zjistil autorovo křestní jméno a další pozoruhodné údaje. Béla Szenes (1894–1927) byl maďarský dramatik, autor dětských knih a žurnalista, v Maďarsku plně asimilovaný Žid. Zemřel mlád, už ve věku 33 let, a zanechal po sobě dceru a syna. Dcera Chana, původně zapsaná do matrik jako Anikó Szenesová (1921–1944), pobouřena zprávami o nacistických krutostech vůči Židům, se ve studentských letech připojila k sionistické mládežnické organizaci připravující odchod do Palestiny, tehdy mandátního území spravovaného Velkou Británií. Hana Szenesová tam přijela v roce 1939 a o tři roky později se jako dobrovolnice přihlásila do britské armády. Výcvik absolvovala v Egyptě a seskočila pak spolu s dalšími více než třiceti parašutisty na území bývalé Jugoslávie. Skupina měla přejít do Maďarska a narušovat transporty Židů odvážených do koncentračních táborů. Po zprávě, že celé Maďarsko obsadili nacisté, ustoupili ostatní spolubojovníci od původního plánu a definitivně se připojili k jugoslávským partyzánům. Hana Szenesová trvala na splnění zadaného úkolu, ale byla blízko hranic

zatčena a krutě mučena. Gestapo zat-
klo i její matku. Přesto, že Hanu na-
cisté týrali a vyhrožovali jí popravou
milované maminky, odmítla prozradit
kódy, kterých užívali parašutisté
pro spojení se základnami, a kromě
svého jména neřekla gestapáckým
tyranům vůbec nic. Nacisté ji odsou-
dili k smrti a v roce 1944 ji popravili.
Pásku přes oči odmítla, chtěla svým
vrahům vidět do tváří. Chana Szene-
sová psala také básně a písňové texty
a na svobodě i ve vězení si vedla
deník, který se dochoval a byl vydán.
Dnes je Chana izraelskou národní hr-
dinkou a v Izraeli jsou po ní mj. po-
jmenovány ulice a jeden z kibuců.

Ilustrace Waltera Trierera ke knize
Ericha Kästnera **Emil a detektivové**

Mezi poslední knihy, jež jsem četl ještě za otcova života, patří dnes už kla-
sický dobrodružný příběh Johana Fabricia *Plavčící kapitána Bontekoea*, vydaný
v Družstevní práci, a také *Růžový ostrov* od známého francouzského humanisty,
básníka, dramatika a prozaika Charlese Vildraka. Druhé vydání *Růžového os-
trova* (1930) ilustrovala pro naklada-
tele Jana Fromka malířka Toyen.
Díky Toyeniným ilustracím přesa-
huje dnes cena této knihy tisíc korun.
Pokračování Vildrakovy dětské
knihy *Osada Růžového ostrova*, mělo
už jiného nakladatele, překladatele
i ilustrátora.

Skutečným bestsellerem u nás
i v dalších zemích byly ve třicátých
letech příhody, které prožívaly Vla-
štovky a Amazonky, dětští hrdinové
knížek anglického novináře a spisova-
tele Arthura Ransoma (1884–1967).
Rád si po letech vybavuji pořadí,
v jakém ransomovky vycházely. První
byl *Boj o ostrov*, kniha, při jejíž četbě
se mladí čtenáři seznámili s hlavními
hrdiny celé série a prožili s nimi jejich
letní prázdniny. Titul *Boje o ostrov*
v originále zněl *Swallows and Ama-*

Medulovu knihu **Modrý Mauritius**
(1937) ilustroval mladý Jiří Trnka

Jiná Trnkova ilustrace k detektivce **Modrý Mauritius**

zons. Pak postupně vyšli *Trosečníci z Vlaštovky*, *Prázdniny na moři*, *Zamrzlá loď kapitána Flinta* a *Potopená loď*. Nacistická okupace a válka, ale i náš tupý režim na začátku padesátých let vydávání knížek anglického autora přerušily, takže ostatní díly slavné řady jsem buď nečetl vůbec, nebo je četl až jako dospělý, když je četly moje děti. Polsko-německý literární kritik Marcel Reich-Ranicki měl pravdu, když ve svých pamětech *Můj život* napsal, že „praktické následky železné opony pro duchovní život ve východoevropských zemích si lidé dnes už vůbec nedovedou představit“. Týká se to i kontinuity literatury pro děti.

Svou knihu **Hoši od Bobří řeky** vyzdobil Jaroslav Foglar vlastními drobnými obrázky

Ransomovy knížky mají poutavý a pestrý děj, v němž však zpravidla nebývá nic, co by se – třeba i u nás – nemohlo odehrát při táboření a prázdninových hrách. Rodiče a dospělí, až na protivnou pratetu Amazonek, dětem rozumějí a respektují jejich právo prožít volné dny po svém. Dětem ve všem pomáhají, mají je rádi, ale netrpí přehnaným strachem. A děti většinou vědí, co si mohou a nemohou dovolit.

Po úspěchu *Boje o ostrov a Trosečníků* poslal Ransome své hrdiny pod vedením kapitána Flinta, strýčka obou Amazonek, a starého námořníka Petra Kachny (jehož si původně Titty vysnila při svých hrách) i do Karibského moře bojovat s opravdovými piráty. Jde vlastně o travestii slavných příběhů o hledání pokladů, v níž Ransome vědomě opustil reálné prostředí.

Překladateli ransomovek byli Bohumil Štěpánek, Z. Horáková, Jaromír Hořejš a po válce Zora Wolfová. První tři překladatelé ponechali anglické realie a příjmení postav, ale zároveň patrně nechtěli, aby v knize bylo příliš mnoho slov s neznámou výslovností. Z *Vlaštovek* Johna, Susan, Titty a Rogera ponechal Štěpánek jména posledních dvou, ale z Johna udělal Jana a ze Susan Zuzanu. Kapitánku Amazony Nancy, snad kvůli podobnému zvuku jména nebo s narážkou na naši pověst o dívčí válce, překřtil na českou Vlastu. Štěpánek, Horáková i Hořejš také – možná na přání nakladatele Hokra – měnili názvy knih. Pováleční mladí čtenáři, kteří zdědili dětské knihy po rodičích, četli

Ilustrace Zdeňka Buriana k Foglarovým
Hochům od Bobří řeky

Ilustrace Ondřeje Sekory
ke knize **Vaškův vítězný gól**

staré ransomovky se stejným zájmem jako kdysi já, a když kulturní politika začala být přece jenom rozumnější, pokračovali četbou nových, před válkou nevydaných příběhů. Museli přitom vzít na vědomí změnu ve jménech některých hlavních postav. Překladatelka Zora Wolfová vrátila Nancy a Johna, ponechala však počestěnou Zuzanu. Měnily se také názvy (*Prázdniny na moři* se nyní jmenují *Petr Kachna*, v originále *Peter Duck*). Je to vcelku drobnost, ale možná by bylo bývalo rozumnější ponechat jména hrdinů a zejména tituly knížek v podobě, na niž si zvykla první generace českých čtenářů.

Teprve když se v šedesátých letech ve studovně staré brněnské univerzitní knihovny objevilo poslední vydání *Britské encyklopedie*, dověděl jsem se podrobnosti Ransomova pestrého životopisu. Arthur Ransome, ačkoliv jeho otec byl vysokoškolským profesorem historie, opustil studium chemie v rodném Leedsu a odjel do Londýna s úmyslem zahájit literární kariéru. V roce 1913, kdy jeho jméno bylo už poměrně známé, opustil ženu a dceru a odjel do Ruska studovat ruský folklor. V letech 1914–1918 byl válečným dopisovatelem *Daily News* v Rusku. Byl bezprostředním svědkem ruské únorové i říjnové revoluce a osobně se setkal s Leninem i Trockým. Jeho druhou manželkou (po rozvodu s první chotí v roce 1924) se stala bývalá osobní sekretářka Lva Trockého Jevgenie Petrovna Šelepínová. V roce 1919 sehrál Arthur Ransome důležitou zprostředkující roli při jednání o příměří mezi Estonskem a bolševiky. Žil potom s Jevgenií v Tallinu u Finského zálivu a napsal knihu o cestě jachtou po Severním moři. Po návratu do Anglie byl podezírán, že špionážně působí ve prospěch sovětského Ruska, ale zároveň byl podle anglické verze Wikipedie už od let první světové války příležitostným agentem britské Intelligence Service. Dnes jezdí turisté, kteří v dětství četli jeho knihy, soukromě i v hromadných zájezdech do severozápadní Anglie, aby zblízka poznali místa, kam Ransome umístil dějiště svých příběhů.

Na konci třicátých let a v prvních letech války, kdy už jsem pomalu přestával číst knížky pro mládež, mě ještě zasáhla vlna foglarovek, blízkých mi i tím, že jsem byl až do doby, kdy nacisté Junáka zakázali, členem jednoho z jihlavských skautských oddílů. Knížky Jaroslava Foglara (1907–1999) nesporně měly a dosud mají kladný vliv na hodnotovou stupnici a charakter mladých čtenářů. V letech nacistické okupace také vrcholil zájem o lov tzv. bobříků, Foglarovy důmyslné varianty na systém skautských zkoušek. Mnozí tehdejší kluci se snažili podobat Rikitanovi nebo Mirku Dušinovi a díky četbě foglarovek poznali, jakou cenu má sportovní zdatnost, ale i pravdomluvnost, čisté svědomí a obětavé kamarádství.

Foglarovy příběhy o napravení těch, kdo sešli z cesty, jako byla *Chata v Jezerní kotlině* nebo *Přístav volá*, posilovaly za války také vzdor proti nacismu. Jaroslav Foglar sice nedovedl zobrazit složitější charaktery a nebyl vynikající stylist, ale zato rozuměl mladistvé touze po romantice a byl mistr thrillerové atmosféry – Stínadla, Vontové, ježek v kleci, ale i Zelená přišera v jeho nejlepším

a nejnámější knížce *Hoši od Bobří řeky*, to jsou motivy a zápletky, bez nichž by naše dětská literatura byla mnohem chudší.

Ve Foglarových knížkách sice vystupují buď vzorní „klačasové“, nebo kluci dočasně podlehnuvší svodům moderního světa, jako je kouření, hospody a alkohol, ale Foglarovo černobílé vidění světa a prostý vyprávěcí styl mladí čtenáři rádi přijímali. Jejich estetická měřítká jsou poněkud jiná než u vzdělaných dospělých konzumentů kultury. Milovníkům Foglara také nevadilo, že (na rozdíl třeba od Ransoma, který je ovšem mnohem větší spisovatel) jsou hrdinové jejich oblíbeného autora převážně mužského rodu, děvčata jsou nanejvýš jakousi vzdálenou kulisou děje.

V době totality byl Foglar s výjimkou šedesátých let zakázaný autor, jeho knížky nejenže po léta nesměly vycházet, ale byly také vyraženy ze všech školních a veřejných knihoven. V roce 1985 vyšel slovník autorů dětské literatury, v němž vůbec nebylo heslo Jaroslav Foglar, ač šlo o nejpobulárnějšího českého spisovatele píšícího výhradně pro mládež a tvůrce prvního původního komiksového seriálu, známých *Rychlých šípů*, navíc i o autora překládaného do cizích jazyků. Podíl na úspěchu *Rychlých šípů* měl ovšem také kreslíř dr. Jan Fischer (1907–1960), bohužel předčasně zemřelý aktivní účastník odboje proti nacismu.

Komunističtí vládcí nad kulturou si sami uvědomovali, že svými zákazy jen posilují Foglarovu popularitu. Snad díky tomu vyšlo – nečekaně a překvapivě – na samém konci totality nové vydání *Hochů od Bobří řeky* (1987), zaštitěné předmluvou normalizační literární veličiny a bývalého skauta Alexeje Pludka, autora ohavného pamfletu *Vabank*, ostouzejícího náš osmašedesátý rok.

Zvláštní příhrádku v seznamu mé četby asi do dvanácti let tvoří knihy, které ve svých ne tak dávných školních letech četli moji rodiče. Z matčiny dětské knihovničky jsem kdysi přečetl historickou povídku *Vitův robenec* od dnes dávno zapomenutého autora Josefa Brauna (1864–1891). Z otcových knížek si vzpomínám na četbu deštivých prázdninových dní u babičky v Jaroměři – zažloutlé stránky dvou svázaných ročníků *Malého čtenáře* z počátku dvacátého století. Dodnes mám v paměti román na pokračování, ve kterém jakýsi napodobitel Julese Vernea psal o výpravě na Mars a setkání s Marťany.

Zjistit, co četli a měli rádi mladí čtenáři a čtenářky mezi osmi až šestnácti lety v jednotlivých dekádách a režimech dvacátého století – to by byl zajímavý úkol pro někoho, kdo se zabývá sociologií literatury a výchovou příštích generací.